

A szlovén kutatók információs viselkedésének néhány kérdése

VILAR, Polona – BARTOL, Tomaž – JUŽNIČ, Primož

Polona Vilar és Primož Južnič a Ljubjanai Egyetem Könyvtár- és Információtudományi és Könyvészeti Tanszékének, Tomaž Bartol pedig az egyetem Mezőgazdasági Tanszékének munkatársaként „Some selected issues in information behaviour of Slovenian scholars” című előadással szerepeltek az ankarai Hacettepe Egyetemen rendezett 3rd International symposium on information management in a changing world” című konferencián 2012 szeptemberében. Előadásuk lapunk számára átdolgozott változatát Koltay Tibor fordította.

Bevezetés

A felhasználók viselkedésének vizsgálata fontos elemévé vált az új információs technológiák használatával kapcsolatos kutatásoknak. A különböző felhasználói csoportok közül a *kutatóké* számos egyedi vonást mutat. A kutatók információigényes területen dolgoznak, és speciális információforrásokat használnak, melyek közül az elmúlt évtizedben egyre több vált online formában is elérhetővé. Ez az elérhetőség változásokat hozott a cso-

port felhasználói viselkedésében és abban, hogy miként és mikor használják ezeket a forrásokat. A közelmúltban jelentős változások történtek a kutatók egymás közötti kommunikációjában, a publikálásban és az együttműködésben is.¹ A változások érintették az információkeresést és az információk felhasználását.² Többé-kevésbé biztosak lehetünk abban, hogy a változások az információs és kommunikációs technológiák (IKT) terén bekövetkezett fejlődés hatására történtek.

Annak érdekében, hogy Szlovénia tudományos kutatói közösségének információhasználattal kapcsolatos viselkedésének jellemzőit megvizsgálhassuk, 2011 végén széles körű felmérést végeztünk. Célunk az volt, hogy azonosítsuk a csoport információs viselkedésének mintáit, hogy útmutatást adjunk az információforrásokhoz hozzáférést biztosító könyvtáraknak és információs központoknak, valamint a közpénzekből finanszírozott kutatóintézeteknek, amelyek pénzeszközöket bocsátanak rendelkezésre az információforrások beszerzésére és előfizetésére. Az eredmények hozzájárulhatnak ahhoz, hogy jobban megértsük a tudományos munka folyamatát, a kutatás bizonyos fázisait, valamint segítenek abban is, hogy a jövőben hatékonyabb könyvtárpolitika szülessék. A jól kiegyensúlyozott gyarapítás például hozzájárulhat a források jobb elosztásához, ami pedig segítheti a kutatói szervezetek és az egyéni kutatók tevékenységét.

A most bemutatásra kerülő előzetes eredmények tehát a kutatók információs viselkedése köré csoportosulnak, továbbá érintik a kutatásban használt információforrások típusait és hordozóit. Ezek tekintetében hangsúlyt helyeztünk a felhasználás típusaira és a felhasználói preferenciákra. Általános szinten nézve az információs és kommunikációs technológiáknak az információs folyamatok egy részére gyakorolt hatását kutattuk. A vizsgálat a Szlovén Kutatási Ügynökség által támogatott V5—1016 projekt részeként készült.

Több tanulmány rámutatott arra, amit *Vilar* és *Žumer* megfigyelései is igazoltak,³ hogy a ku-

tatóknál, miközben továbbra is elvégzik a korábban már leírt információkeresést, böngészést vagy „bogyószedést” (berry-picking)⁴, a kutatói viselkedés új mintázatai is megjelentek. *Rowlands* és *Fieldhouse* számos új tevékenységet figyelt meg. Ezek a következők: *skimming* (vagyis a lényegi pontok kiválasztása, amikor egy-két oldalt tekintünk át egyidejűleg); *navigálás* (amikor körülnézünk, hogy mi áll rendelkezésre, pl. „elektronikus édességbolt” formájában); *power browsing* (amelynek során referátumokat, címeket, index-kifejezéseket olvasunk a teljes szöveg helyett); *squirreling* (gyűjtögetés, amikor – mókus módjára – anyagokat töltünk le, hogy azokat majd később „elolvassuk”); *cross-checking* (amelynek során különböző oldalakról gyűjtünk információt).⁵

Ehhez hasonló gondolkodást mutat be a tudományos információs tevékenység kétrétegű modellje, amelyet *Palmer*, *Teffeau* és *Pirmann* alkotott meg. Ebben minden egyes tevékenység két vagy több ún. „primitívumból” áll. Ezeket úgy határozhatjuk meg, mint alapvető és kiinduló funkciókat, amelyek tudományterülettől függetlenül közősek a kutatásban, habár a tevékenységek hatóköre tág, továbbá határozott szerepük van a kutatás és az új ismeretek létrehozása során. *Palmer*, *Teffeau* és *Pirmann* öt alapvető információs tevékenységet azonosított: a keresést, az anyaggyűjtést, az olvasást és írást, valamint az együttműködést.⁶

Ezek a tanulmányok, amellett, hogy több, az információval kapcsolatos viselkedési formára világítanak rá, az információforrások és a különböző formátumok használatáról is tudósítanak. Egyre inkább világossá válik, hogy az új digitális információs és kommunikációs technológiák hatása új mintázatokat hozott létre azokban a szokásokban, ahogyan a kutatók információkat keresnek, ill. szereznek, és ahogy megszerzik a megszerzett információkat. Egyes tudományos közösségeknek (mint például a nagyenergiájú fizika területén dolgozó kutatóknak) azonnali hozzáférésre van szükségük, tehát ma már a nyílt hozzáférés sem elégséges.

A változások egyik legfontosabb következmé-

nye az a hatás, amelyet a könyvtári szolgáltatásokhoz kötődő információs viselkedés terén tapasztalunk. A könyvtárak – mindenekelőtt a tudományos könyvtárak – hivatása, hogy kiszolgálják a vélt vagy valós felhasználói igényeket. Az információs viselkedéssel kapcsolatos kutatások általában az információs igények valamely jellemző készletét azonosítják, továbbá napvilágra hozzák azokat az eljárásokat, amelyek alkalmazásával a felhasználók megkeresik, hogy hol található a munkájukhoz szükséges információk. A megfelelő forrás megtalálása és kiválasztása fontos része a kutatómunkának. Ha a kutatók az alapvető információszerzés során megkerülik a hagyományos könyvtári szolgáltatásokat, akkor a tudományos könyvtárak nem fejlődhetnek. Ezért elengedhetetlen, hogy a könyvtárak odafigyeljenek a kutatói munka szükségleteinek és módszereinek változó világára (különösen a fiatal kutatók esetében). Ha ezt nem teszik, nem fognak hozzájárulni a kutatás versenyképességéhez.⁷

A kutatás

A vizsgálat módszere és a minta

A korábbi vizsgálatok tapasztalataira építve úgy határoztunk, hogy az információs viselkedés következő típusaira összpontosítunk:

- skimming (amikor egy-két oldalt tekintünk át egyidejűleg);
- power browsing (amelynek során referátumokat, címetek, index-kifejezéseket olvasunk a teljes szöveg helyett);
- squirreling, (amikor anyagokat töltünk le, hogy azokat majd később elolvassuk);
- cross-checking (amelynek során különböző oldalakról gyűjtünk információt)
- chaining (kapcsolatok létrehozása az – irodalomjegyzékekben található – hivatkozások között annak érdekében, hogy új információt találjunk);
- berry-picking, amikor keresésünket a keresés során bontakoztatjuk a keresés során talált új információ alapján);

- bouncing (amikor mihamarabb otthagyjuk az irrelevánsnak bizonyult forrást).

Kutatásunkhoz a Szlovén Kutatási Ügynökség (ARRS) gondozásában működő központi adatbázisban található adatokat használtuk fel a szlovén kutatókról. Az Ügynökség, amelyet 2003-ban a Szlovén Köztársaság kormánya hozott létre, közpénzekből működő, a nemzeti kutatási és fejlesztési programmal kapcsolatos feladatokat ellátó szervezet. Felügyeli a SICRIS (angol nevén Slovenian Current Research Information System; <http://sicris.izum.si>) rendszert, amely minden, az országban közpénzből dolgozó kutató meghatározott tevékenységeit figyeli és értékeli. A rendszerben minden kutatónak egyedi azonosítója van. 2011-ben 4800 regisztrált aktív kutatója volt a rendszernek az Ügynökség nyilvántartása szerint. Az aktív státusz azt jelenti, hogy legalább 100 órát fordíthatnak közpénzből finanszírozott kutatásra.

Szlovéniában a kutatási területeket a következő csoportokba rendezik: természettudományok, műszaki tudományok, orvostudományok, mezőgazdasági tudományok, társadalomtudományok és humán tudományok, valamint interdiszciplináris kutatás. 1998 és 2008 között jelentős növekedés következett be a kutatócsoportok és a kutatók létszámában egyaránt. Az előbbieik száma 753-ról 1128-ra nőtt. A változás a következőképpen oszlott meg: a természettudományokban 121-ről 181-re, a műszaki tudományoknál 346-ról 558-ra, az orvostudományoknál 75-ről 95-re, a mezőgazdasági tudományok esetében 60-ről 68-ra, a társadalomtudományoknál 98-ról 142-re és végül a humán tudományoknál 53-ról 72-re. 2008-ban a kutatók 39%-a fiatalabb volt 35 évnél. Harmincöt és 44 év közötti volt 31%-uk, 45 és 54 közötti 19%-uk, 55 feletti 11%-uk. A nők aránya 38,9% volt.⁸

Az adatgyűjtés módja

A vizsgálatba bevont kutatókat véletlenszerű mintavétellel választottuk ki az Ügynökség által hivatalosan regisztrált aktív szlovén kutatók köréből. Erre a célra a kutatók azonosító számát

használtuk fel. A mintába minden nyolcadik kutató került be, azaz a 4800 regisztrált kutatóból 592 főt választottunk ki ilyen módon. A kiválasztottaknak e-mailben személyre szóló meghívást küldtünk az online felmérésben való részvételre. Az online kérdőív 2011. szeptember 14-e és november 14-e között állt rendelkezésükre. Október 24-én, amikor az eredmények összegyűjtését jelen írásunkhoz megkezdtük (bár a felmérés még tartott) a teljes minta 20,1%-a (119 kutató) adott válaszokat. Bár nem minden kérdésre kaptunk választ, a 119 kitöltött felmérés lehetővé tette az eredmények széles körű elemzését.

Az online kérdőív 25 kérdést tartalmazott: 18 – Likert skálán alapuló – tartalmi és 7 demográfiai kérdést. Az utóbbiak a nemre, a korra, az aktuális foglalkoztatás típusára (oktató, kutató), a gyakorlatban (kutatás, oktatás) eltöltött időre, az alkalmazás jellegére (független kutató, kutatóintézet, egyetem, profitorientált szervezet alkalmazottja) és az előzőekben felsorolt és az *1. táblázatban* látható kutatási területre vonatkoztak. A tartalmi kérdések az információs viselkedés aspektusaira vonatkoztak. Írásunkban ezekből a következőkkel foglalkozunk:

- az információs viselkedés típusai (cross-checking, power browsing, bouncing, berry-picking, skimming, squirreling, chaining);
- az információs folyamatok egyes aspektusaira (a keresésre, az információ szervezésére, a források gyors áttekintésére, az elmélyült olvasásra, az írásra és az együttműködésre) fordított idő;
- az információforrások előnyben részesített formátuma (nyomtatott, elektronikus, mindkettő);
- az információs és kommunikációs technológiáknak a kutatás különböző vonatkozásaira (az információforrások megkeresésére és begyűjtésére, a relevanciával kapcsolatos döntésekre, a megszerzett források szervezésére, a hivatkozások ellenőrzésére, az olvasásra, a kommunikációra, az önálló és a kollaboratív írásra) gyakorolt hatásával kapcsolatos vélemények;
- a kutatók személyes archívumában található

- nyomtatott és elektronikus források száma;
- a személyes archívumokban található források használatának gyakorisága;
- azok az esetek, amikor az adott kutató elektronikus eszközöket használ, hogy forrásokat találjon, viszont a talált forrásokat kinyomtatja az olvasáshoz;
- annak mennyisége, hogy mennyire használják (azaz idézik) a források valamelyik következő típusát: tudományos könyvekben és folyóiratokban megjelent publikációk, nyílt hozzáféréssű publikációk, elektronikus publikációk;
- annak a módjai, ahogyan beszerzik a tudományos publikációkat (személyes előfizetés nyomtatott vagy elektronikus folyóiratokhoz, intézményi előfizetés nyomtatott vagy elektronikus folyóiratokhoz, elektronikus archívumok vagy repozitóriumok, nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés vagy dokumentumszolgáltatás útján, közvetlenül a kollégáktól), továbbá ezek használatának gyakorisága;
- a kutatáshoz felhasznált források típusai (formális, „hagyományos” források pl. könyvek, folyóiratok, tájékoztatási anyagok vagy informális „nem hagyományos” források mint pl. projektjelentések, disszertációk, közösségi hálózatok, blogok, fórumok, weboldalak), továbbá ezek használatának gyakorisága;
- a kutatáshoz szükséges információkeresés megkezdéséhez használt eszközök (elektronikusfolyóirat-szolgáltatók, szakosított bibliográfiai adatbázisok, szakosított információs portálok, webes keresőmotorok, könyvtári katalógusok).

Az adatokat 2011. október 24-én gyűjtöttük össze. Statisztikai elemzésükhöz az SPSS szoftvert használtuk. A leíró elemzés mellett bivariáns statisztikai elemzést is végeztünk annak érdekében, hogy néhány összefüggést azonosíthassunk a demográfiai és a tartalmi változók között.

Eredmények

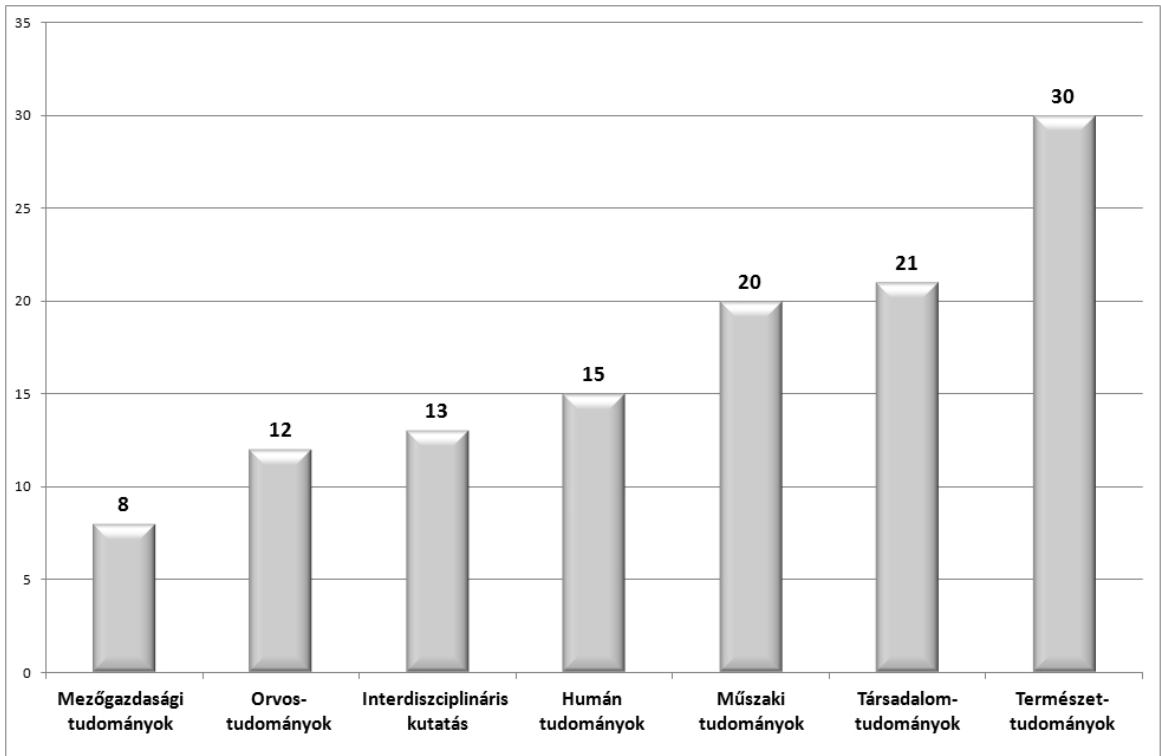
A válaszadók általános jellemzői

A nők aránya 46,5% volt a válaszoló kutatók között. Az életkor szerinti megoszlás a következőképpen alakult: 20–30 éves 27,6%, 31–40 éves 36,7%, 41–50 éves 17,3%, 51–60 éves 12,2%, 60 év feletti 6,1%. A válaszadók tudományterületi megoszlását az *1. ábra* mutatja. A 119 kutató közül 90-en csak kutatással foglalkoznak, hatvanan oktatnak is, 16 fő pedig más tevékenységeket végez. (Egy válaszadó több tevékenységet jelölhetett meg, például az aktív kutatói tevékenység mellett lehetnek egyetemi

oktatók vagy praktizáló orvosok). A többség egyszerre kutat és oktat is.

Mindössze 3,4%-uk volt önálló kutató. A többség (52,9%) felsőoktatási intézményben vagy más közintézményben dolgozik (32,7% valamely nagyobb szervezet kutatói egységénél, 5,9% pedig kisebb kutatói szervezeteknél áll alkalmazásban). Az üzleti szektorban 2,5%-uk, más szervezeteknél (mint pl. a kórházak) 4,2%-uk dolgozik. (Ne felejtjük el, hogy egy személy több helyen állhat alkalmazásban!)

Amikor (a többes választás lehetőségét megadva) választ kértünk a jelenlegi munkahelyi feladatokról, 91,9% válaszolta, hogy kutat, és 60,6%, hogy tanít is. Ebből következik, hogy kétharmaduk kétféle tevékenységet végez.

1. ábra

A válaszolók megoszlása kutatási területek szerint

1. táblázat
Kutatási és oktatási tapasztalat

	Kutatási tapasztalat		Oktatási tapasztalat	
	Szám	%	No.	%
Kevesebb, mint 1 év	1	1,0	16	19,3
1–5 év	29	29,6	27	32,5
6–10 év	24	24,5	13	15,7
11–15 év	15	15,3	9	10,8
15 év felett	29	29,6	18	21,7

Az információs viselkedés

Elsőként az információs viselkedés általános jellemzőit tárgyaljuk.

A kutatók az idő szorításában dolgoznak. Ez kivüláglík azokból a válaszokból, amelyeket az informálódási folyamattal kapcsolatban feltett kérdéseinkre kaptunk (2. táblázat). Nem meglepő, – különösen a fentiek fényében –, hogy bár általában van idejük az anyagok gyors áttekintésére, de szinte soha nincs elég idő, hogy rendezzék az információkat saját személyes archívumaikban.

2. táblázat

Annak gyakorisága, amikor a kutatóknak elegendő ideje van az informálódási folyamat különböző feladatainak elvégzésére

	Gyakoriság (%)				
	Nincs rá elég idő	Szinte soha rá elég idő	Esetenként elég idő áll rendelkezésre	Gyakran elég idő áll rendelkezésre	Mindig elég idő áll rendelkezésre
Keresés	9,2	24,5	34,7	27,6	4,1
Gyors áttekintés	2,1	14,6	47,9	29,2	6,3
Kommunikálás	2,1	17,5	51,5	25,8	3,1
Az információ szervezése	13,3	37,8	32,7	14,3	2,0
Elmélyült olvasás	8,4	41,1	37,9	10,5	2,1
Írás	8,2	33,7	40,8	13,3	4,1

A kutatásunkban vizsgált, a tudományos információkkal kapcsolatos viselkedés új típusai egyértelműen és nagymértékben jelen vannak (3. táblázat). A leggyakoribb a cross-checking, a bouncing és a squirreling. Az első kettő típusú viselkedés elsősorban a kutatókra jellemző. Nem meglepő, hogy nem foglalkoznak azzal a forrással, amelyik megítélésük szerint nem éri meg az időráfordítást. A bouncing az az információs viselkedési típus, amelyre senki sem mondta, hogy nem él vele. A squirreling a harmadik leggyakoribb típus. Feltételezhető, hogy számos kutató nagy mennyiségű információt gyűjt össze, hogy majd később annyit merítsen belőle, amennyire valóban szüksége van. Lehet azonban, hogy ez kapcsolódik az információs túlterhelés problémájához is. A másik négy viselkedési típus a *chaining*, a *skimming*, a *berry-picking* és a *power browsing* gyakran vagy alkalmasszerűen jellemző. Az első, a chaining lényege az irodalomjegyzékekben talált hivatkozások összekötése. A *skimming*, vagyis több forrás szimultán használata egy szinten van a cross-checkinggel. A *berry-picking*ről tudjuk, hogy csak meghatározott szituációkban fordul elő (amikor ez a módszer megfelel a kutatóknak). Ezt megerősíti, hogy felmérésünkben is azt jelzik a kutatók, hogy alkalmanként élnek

3. táblázat

Az információs viselkedés típusai és gyakorisága

	Gyakoriság (%)				
	Soha	Szinte soha	Esetenként	Gyakran	Mindig
Cross-checking	1,9	2,8	15,7	49,1	30,6
Bouncing	0	1,9	10,2	39,8	48,1
Squirreling	0,9	4,6	26,9	47,2	20,4
Chaining	0,9	7,4	29,6	47,2	14,8
Skimming	0,8	10,1	19,3	47,1	13,4
Berry-picking	0,9	3,7	51,9	36,1	7,4
Power browsing	0	8,4	43,0	42,1	6,5

vele. A power browsing gyakorisága, valamint az a tény, hogy minden kutató eszköztárában ott van, azt mutatja, hogy elégedettek az olyan szolgáltatásokkal, amelyek a tartalom sűrített reprezentációit (referátumokat, kulcsszavakat) nyújtják. Ez valószínűleg azért van így, mert a kutatók időhiányban szenvednek.

A kutatókat arról is megkérdeztük, hogy valójában milyen gyakran nézték meg azt, amit a squirreling során elmentettek: 44,4% gyakran nézte meg az összegyűjtött forrásokat, 8,3% pedig igen gyakran, ami valószínűleg azt jelenti, hogy számos kutató esetében a squirreling viszonylag jó eredményeket hoz. Úgy néz ki viszont, hogy sok kutató jóval több forrást gyűjt össze, mint amennyire szüksége van, és amit alkalom adtán fel is használ. Így 38,9% esetenként nézi meg, hogy mit is mentett el, 7,4% szinte soha, 0,9% pedig egyáltalán nem nézi meg.

Az információforrások és a könyvtári szolgáltatások használata

Ha a formális információforrásokat nézzük, látható, hogy a kutatók – érthető módon – inten-

zíven használják ezeket. Az informális források használata is eléggé erős azonban. A kutatók több mint egyharmada mindig vagy gyakran használ informális forrásokat, ezen kívül egy-egyedük alkalmanként használja ezeket. A kutatási jelentéseket és disszertációkat gyakran a válaszadók egynegyede, alkalmanként fele használja. Egynegyed elektronikus archívumokból szerzi az információt (gyakran vagy mindig). Ha ehhez hozzászámítjuk azokat is, akik esetenként élnek ezzel a lehetőséggel (38,5%), akkor már kétharmados használatot kapunk.

A személyes kapcsolatok hangsúlyos forrásai az információszerzésnek. Az ilyen kommunikáció fontos információt nyújt egy-egy intézményen belül, az ország intézményei között és a külföldi kollégákkal való kapcsolatban is (4. táblázat). A nemzetközi kapcsolatok fontosak, ami jól jelzi, hogy a tudomány nemzetközi természetű. Az 5. táblázat azt mutatja, hogy a kollégákkal való kapcsolatok gyakran információforrásként is hasznosulnak.

4. táblázat

Az információforrások típusai és használatuk gyakorisága

Forrástípus	Gyakoriság (%)				
	Soha	Szinte soha	Esetenként	Gyakran	Mindig
Elektronikus folyóiratok	0	3,1	12,2	43,9	40,8
Nyomtatott folyóiratok	0	21,2	34,3	28,3	16,2
E-könyvek	3,0	12,1	48,5	24,2	12,1
Nyomtatott könyvek	2,0	11,1	36,4	30,3	20,2
Tájékoztatói források	5,1	20,4	46,9	19,4	8,2
Szabadalmak, szabványok, jelentések	22,2	41,4	24,2	11,1	1,0
Konferencia-kiadványok (az előadások teljes szövege)	4,0	23,2	40,4	27,3	5,1
Preprintek	9,1	41,4	29,3	20,2	0
Recenziók	14,1	44,4	30,3	11,1	0
Kutatási jelentések, disszertációk	2,0	21,2	51,5	25,3	0
Kommunikáció saját intézményükben dolgozó kollégákkal	2,0	12,1	37,4	40,4	8,1
Kommunikáció szlovéniai kollégákkal	4,0	22,2	48,5	19,2	6,1
Kommunikáció külföldi kollégákkal	4,1	20,4	46,9	20,4	8,2
Láthatatlan kollégium (konferenciák, ülések stb.)	3,0	19,2	44,4	27,3	6,1
Közösségi hálózatok	65,7	19,2	12,1	3,0	0
Fórumok, vitacsoportok	28,3	36,4	23,2	11,1	1,0
E-mail értesítések	19,2	18,2	34,3	21,2	7,1
Blogok	51,5	31,3	10,1	6,1	1,0
Nyers adatok forrásai	39,8	26,5	15,3	15,3	3,1
Webes portálok	30,6	29,6	24,5	12,2	3,1
Weboldalak	5,1	14,1	41,4	32,3	7,1
Elektronikus archívumok	17,3	30,6	33,7	14,3	4,1
COBISS/OPAC (Szlovénia közös katalógusa)	0	13,1	33,3	34,3	19,2
Bibliográfiai adatbázisok	10,1	14,1	28,3	33,3	14,1
Könyvtár	16,5	18,6	41,2	17,5	6,2

5. táblázat

A forrásokhoz való hozzájutás módjai és gyakorisága

A forrásokhoz való hozzájutás	Gyakoriság (%)				
	Soha	Szinte soha	Esetenként	Gyakran	Mindig
Nyomatott folyóiratok intézményi előfizetése	7,3	21,8	33,6	24,5	12,7
Elektronikus folyóiratok intézményi előfizetése	5,5	1,8	16,5	45,0	31,2
Nyomatott folyóiratok személyes előfizetése	63,3	17,4	11,9	6,4	0,9
Elektronikus folyóiratok személyes előfizetése	68,8	18,3	10,1	2,8	0
Elektronikus archívumok, repozitóriumok	13,8	20,2	38,5	23,9	3,7
Könyvtárközi kölcsönzés	13,6	36,4	39,1	10,0	0,9
Kollégák	5,5	23,6	47,3	20,9	2,7

Ami a könyvtári szolgáltatásokat illeti, azokat a kutatók ritkábban használják (5. és 6. táblázat). A könyvtárakat 41,2% használja alkalmanként, 35,1% pedig soha vagy szinte soha. A források megszerzésére irányuló könyvtárközi kölcsönzés ugyancsak ritka. A 6. táblázat azt mutatja, hogy 13,5% soha nem veszi igénybe, 36,4% pedig szinte soha. Hozzá kell viszont tennünk, hogy más könyvtári szolgáltatásokkal gyakrabban élnek: például 53,5%-uk gyakran vagy mindig használja a könyvtári OPAC-okat, illetve 44,8% gyakran vagy mindig OPAC-ban kezdi a keresést (4. és 6. táblázat). Ez a tény kevésbé meglepő, ha tudjuk, hogy Szlovéniában egyetlen közös katalógus van, amely szinte minden

könyvtár adatait tartalmazza, továbbá, hogy a kutatók bibliográfiáival is össze van kötve.

A kutatókat arról is megkérdeztük, milyen eszközökkel kezdik meg a kutatásaikhoz kapcsolódó irodalomkutatásokat (ld. 6. táblázat). A válaszokból kiderül, hogy az OPAC-ok mellett az elektronikus folyóiratok és a specializált bibliográfiai adatbázisok is igen népszerűek. Nem meglepő módon, és az általános tudományos trendeknek is nagyjából megfelelően, sokan használják a webes keresőket. Az információs portálok, valamint a több adatbázis keresését lehetővé tevő keresők (cross-search engines) természetesen nem örvendenek túl nagy népszerűségnek.

6. táblázat

Az irodalomkutatások megkezdéséhez használt információforrások

Forrás	A használat gyakorisága (%)				
	Soha	Szinte soha	Esetenként	Gyakran	Mindig
Webes keresők (pl. Google)	2,1	9,3	11,3	45,4	32,0
E-folyóirat szolgáltatások (pl. Science Direct, Sage,)	3,2	8,4	27,4	33,7	27,4

Forrás	A használat gyakorisága (%)				
	Soha	Szinte soha	Esetenként	Gyakran	Mindig
Specializált bibliográfiai adatbázisok (pl. Medline, Inspec)	9,4	12,5	25,0	33,3	19,8
COBISS/OPAC (a szlovén közös katalógus)	4,2	20,8	30,2	31,3	13,5
Információs portálok és cross-search engines	28,1	31,3	24,0	11,5	5,2

Az információs és kommunikációs technológiák hatása

Az új technológiáknak mélyreható befolyása van a szlovén kutatókra és információkeresési szokásaikra (5., 6. és 7. táblázat), ez azonban nem tér el a más országok kutatóinál tapasztaltaktól, hiszen tudjuk, hogy a kutatók széles körben használják az elektronikus anyagokat. Körükben erős a webes keresők és a weboldalak használata. Az előbbi 77,4% használja gyakran vagy mindig. A weboldalak gyakori vagy rendszeres használatának aránya 39,4%. Ez azt is mutatja, hogy a kutatók számos területen a nagyközönséghez hasonlóan viselkednek. Másrészt az elektronikus folyóiratok használata (60% használja ezeket gyakran vagy mindig) őket, mint kutatókat jellemzi. Az, hogy az elektronikus forrásokat részesítik előnyben, más adatok is mutatják:

– 49,6% az elektronikus forrásokat részesíti előnyben (szemben a nyomtatott forrásokat preferáló 5%-kal);

– 51,3% tart a személyes archívumában több mint 200 elektronikus cikket;

– a kutatók 38,1%-a publikációinak 81–100%-ában elektronikus forrásokra hivatkozik.

Megkérdeztük a kutatókat arról is, hogy milyen gyakran nyomtatják ki az elektronikus anyagokat. 50% gyakran, 14% pedig mindig él ezzel a lehetőséggel. Ami az azzal kapcsolatos becsléseket illeti, hogy mi vált könnyebbé és mi nehezebbé az információs és kommunikációs technológiák hatására (7. táblázat), a következők mondhatók el: a döntő többség (99%) számára könnyebb a források megkeresése és beszerzése. A források szervezése a válaszadók 83,5%-a, a hivatkozási láncolatok kialakítása 91,3% számára vált könnyebbé. A többi szerzővel együttműködésben történő (kollaboratív) írás a válaszok 84,8%-os arányával könnyebbnek tűnik, mint az önálló írás (71,9%). Nehezebb viszont a relevancia megítélése 23,7% számára, míg az olvasást nehezebbnek ítéli 25%. Nagyon kevesen gondolják úgy, hogy az IKT-nak ne volna befolyása minderre.

7. táblázat

Az információs és kommunikációs technológiák hatása arra, hogy egyes tevékenységek könnyebben vagy nehezebben végezhetők el.

Tevékenység	Gyakoriság (%)				
	Jóval könnyebb	Könnyebb	Nincs változás	Nehezebb	Sokkal nehezebb
Dokumentumok keresése és beszerzése	80	19,1	0	0,9	0
Kommunikálás	61,4	32,5	5,3	0,9	0

Tevékenység	Gyakoriság (%)				
	Jóval könnyebb	Könnyebb	Nincs változás	Nehezebb	Sokkal nehezebb
Hivatkozási láncolatok kialakítása	54,8	36,5	6,1	2,6	0
Szervezés	48,7	34,8	13,0	3,5	0
A relevancia megítélése	22,8	40,4	13,2	19,3	4,4
Olvasás	6,9	28,4	39,7	22,4	2,6
Önálló írás	26,3	45,6	22,8	2,6	2,6
Kollaboratív írás	45,5	39,3	12,5	1,8	0,9

További figyelemre méltó eredmények

A felmérés azt a meglepő eredményt hozta, hogy a Web 2.0-ás eszközök kutatási célú használatának szinte semmi nyoma nem volt. A közösségi hálókat soha vagy szinte sohasem használók aránya 84,8%. Hasonló eredményt (82,8%-ot) kaptunk a blogok esetében is. A webes fórumokat soha vagy szinte sohasem használja a válaszadók 64,6%-a (ld. 4. táblázat). Emellett úgy tűnik, hogy a kutatók jelentős része (20%)

Ha az információforrások más típusait nézzük (4. táblázat), megállapítható, hogy a válaszadók fele soha vagy szinte sohasem használ preprinteket. Ehhez hasonlóan, jó egyharmaduk soha vagy szinte sohasem használja az e-mailben küldött értesítéseket sem. A cross-search szolgáltatásokat és a szakosított portálokat (6. táblázat) egyaránt jelentéktelennek látják, mivel 60,2% soha vagy szinte sohasem kezdi a keresést ezekből kiindulva. Érdekes módon a nyílt hozzáférésű publikációkat sem használják. Az

8. táblázat

Egyes publikációtípusok részaránya a vizsgált kutatók által készített hivatkozásokban

A hivatkozások részaránya	Gyakoriság (%)				
	20% alatt	21–40%	41–60%	61–80%	81–100%
Az elektronikus források részaránya	20,0	14,3	7,6	20,0	38,1
A nyílt hozzáférésű publikációk részaránya	58,3	15,6	13,5	6,3	6,3
A tudományos publikációk részaránya	3,7	2,8	10,1	20,2	53,8

viszonylag kevés elektronikus forrást használ és hivatkozik ezekre (8. táblázat). Ahogy a módszertani részben már említettük, arról is kérdeztük a kutatókat, hogy mennyire használják (azaz mennyire idézik) a tudományos könyvekben és folyóiratokban megjelent publikációkat, valamint a nyílt hozzáférésű publikációkat és az elektronikus publikációkat.

adatok azt mutatják, hogy ezek az anyagok a hivatkozások kevesebb mint 20%-ának a forrását jelentik a kutatók 58,3%-a számára (8. táblázat). Ezek az eredmények eltérnek a más országok kutatói által mutatott szokásos eredményektől, ezért magyarázatra szorulnak.

Az információs viselkedés és a demográfiai változók viszonya

Bivariáns, Khi-négyzet szignifikancia-próbát végeztünk annak érdekében, hogy megvizsgáljuk a demográfiai és a tartalmi változók közötti összefüggéseket. Összefüggést találtunk a válaszadók kora és az információkeresés bizonyos típusai között. Ugyanez igaz az életkor és a digitális eszközök, a formátumok, a kommunikáció és az információhoz jutás módjai különböző aspektusaival kapcsolatos nézetek összefüggésére. A fiatalabb kutatók általában nagyobb mértékben részesítik előnyben a digitális forrásokat. Ők jobban szeretnek élni a lényegi pontok kiválasztásának módszerével (*skimming*), amit más kutatások is igazolnak.⁹

Ismét beigazolódott az időfaktor fontossága. Az üzleti szektor alkalmazásában álló kutatók gyakran panaszkodnak időhiányra. Ugyanez a helyzet az önálló kutatói szervezeteknél dolgozókra. Ennél a csoportnál nincs idő a kommunikációra és az elmélyült olvasásra. Azok, akik kettős szerepet töltenek be, tehát kutatnak és oktatnak is, úgy látják, hogy nem jut idejük az információ megkeresésére és szervezésére. A válaszadók neme nem befolyásolja információs viselkedésüket, kivéve a *squirreling* esetét, amelyet a női kutatók részesítenek előnyben. Ez azért érdekes, mert általában ritkán tekintünk a nemre úgy, mint az információkeresést jelentős mértékben befolyásoló tényezőre. A további, némi befolyásoló erővel bíró demográfiai változók a következők: az alkalmazás típusa (státus), az oktatásban és a kutatási megszerzett tapasztalat, az aktuális munkaköri feladat(ok).

Ki kell emelnünk néhány olyan viselkedésbeli jellegzetességet, amely az egyes tudományterületeken hangsúlyosabban jelenik meg.

- A természettudományok területén: együttműködés a külföldi kollégákkal, a nyomtatott folyóiratok és a könyvtárközi kölcsönzés alacsony igénybevétele, nyers adatok felhasználása;
- A társadalomtudományokban: saját intézményen belüli együttműködés;

- A humán tudományokban: az egyéni munka, a saját intézményen belüli együttműködés, a nyomtatott források elsőbbsége; az elektronikus források és a nyílt hozzáférésű anyagok alacsony szintű használata; az információs és kommunikációs technológiák kismértékű igénybevétele a források szervezésére;
- A műszaki tudományok területén: a nyers adatok kisebb mértékű használata; a szabványok és a szabadalmak hangsúlyos szerepe;
- Az orvostudományokban: főként saját intézményen belüli együttműködés; hivatkozási láncok kialakítása, a weboldalak erősebb használata, a kollégák információforrásként történő igénybe vétele (láthatatlan kollégiumok formájában); nyers adatok felhasználása, amihez az azok felhasználásával kapcsolatos etikai kételyek társulnak; az IKT-nak az önálló írást segítő szerepébe vetett hit;
- A mezőgazdasági tudományok területén: a hajlam a *squirrelingre* és az így összegyűjtött anyagok későbbi felhasználására, az elektronikus forrásokat előnyben részesítése; a nyers adatok elérhetőségének támogatása; az IKT felhasználása kommunikációra és a források szervezésére.

További megállapítások

Kutatásunk eredményei megerősítik azt, hogy a Szlovéniában dolgozó kutatók a legtöbb tudományterületen nem különböznek lényegesen a másutt dolgozó kutatóktól. Mivel ez volt az első ilyen vizsgálat Szlovéniában, segítségével betekintést nyerhettünk a tudományos és rokon jellegű információ végfelhasználóinak viselkedésébe annak érdekében, hogy könyvtár- és információpolitikai irányelveket alakíthassunk ki. A felhasználók preferenciáit alakító legfontosabb tényezők: a kor, a kutatási terület és a munkahely jellege. Van néhány olyan terület, ahol a szlovén kutatók különböznek más országbeli kollégáiktól. Ez mindenekelőtt a Web 2.0-ás eszközök felhasználása a kutatómunkában. Bár arra következtethetünk, hogy a kuta-

tók nagymértékben támaszkodnak a személyes kapcsolatokra, ez valamilyen oknál fogva nem tevődött át a digitális környezetre.

Miközben a tudomány digitális művelése az elmúlt néhány évben egyre fontosabbá vált úgy a kutatásban, mint az oktatásban,¹⁰ a szlovén kutatók nem használják a weblogokat és a közösségi hálózatokat, ami sok tekintetben a túlzott munkaterhelésnek (többségük tanít is, néhányan gyógyítanak), a motiváció hiányának és valószínűleg a közösségi hálózatokhoz fűződő negatív konnotációk meglétének tudható be. A kutatóktól ugyanis megkövetelik, hogy a tudományos eredményeket olyan szabályozott, formális csatornákon keresztül publikálják, mint a folyóiratok, ezért ezek a formák abszolút elsőbbséget élveznek. Úgy tűnik, hogy az információ megosztásának és a kutatási eredmények publikálásának informális útjait még be kell vezetni, továbbá ezeket el kell majd fogadtatni a kutatókkal. Ennek a területnek a felfedezése további feladatunk lesz.

Egy másik olyan kérdés, amely nem kapott nagyobb figyelmet a szlovén kutatók körében, az a nyílt hozzáférés. Jövőbeni kutatásunkat erre a területre is ki tervezzük terjeszteni. Az a tény, hogy a szlovén kutatókat nem foglalkoztatja a nyílt hozzáférés, talán annak tudható be, hogy a tudományos folyóiratokhoz való hozzáférésnek Szlovéniában megvan a hagyományosan jól szervezett rendszere a különböző, a Szlovén Kutatási Ügynökség által támogatott konzorciumokon keresztül.¹¹

Nem kétséges, hogy az információs és kommunikációs technológiák jelentős hatással voltak a kutatók életére és munkájára. Ez több tekintetben is érvényes: igaz az információforrások formátumára, az információcsere eszközeire, a források szervezésére, az írásra, az olvasásra és sok minden másra. Láthattuk, hogy – az infrastruktúra néha gyenge minősége ellenére – a kutatók, mint mindig, függetlenek, innovatívak és kreatívak abban, hogy utat találjanak a szükséges információ megszerzéséhez, továbbá, hogy a megszerzett információt megfelelően használják.

Néhány tekintetben a szlovén kutatók viselkedése a nagyközönségéhez hasonlít. Vannak azonban olyan területek, amelyek világosan megkülönböztetik őket másoktól. Ilyen a referenciáról alkotott ítélet módja, amely az információkeresés olyan specifikus típusait jellemzi, mint a cross-checking vagy a skimming. Az eredmények azt mutatják, hogy a kutatók – érthető módon – a tartalom és a minőség megítélésében az átlagos felhasználó szintje felett állnak.

Egyre gyakoribb, hogy a kutatók, a szak- és felsőoktatási könyvtárak használóhoz hasonlóan egyre ritkábban kerülnek fizikai kapcsolatba a könyvtárral, így egyre kevesebbet tudnak arról, hogy milyen értéket tud munkájukhoz a könyvtárosok kompetenciája adni.¹²

Kutatásunkban nem találtunk életkori és nembeli különbségeket. A legáltalánosabb különbségek inkább a szakterületi hovatarozás szintjén mutatkoztak meg, például a humán tudományok és a természettudományok területén dolgozó kutatók között. Más vizsgálatok azt mutatják, hogy kicsi a hagyományos könyvtári szolgáltatások használtsága, és hogy a kutatók inkább részben maguk végzik el ezeket a feladatokat.¹³ Ezt erősítik meg a mi eredményeink is, hiszen a felmérésben részt vett kutatók több mint fele kétszáznál több elektronikus cikket tárol személyes archívumában, amelyik lényegében egy kis magánkönyvtár. Ez alátámasztja annak a tendenciának a meglétét, hogy a kutatók maguk szerzik meg a releváns információt, ezért (ahogy eredményeink is mutatják) egyre kisebb mértékben élnek a könyvtárak közvetlen szolgáltatásaival. Ugyanakkor mindez nem igazolja azt a viszonylag széles körben elterjedt nézetet, hogy a webes keresőmotorok használata az információkeresésnek valóban használható eszköze volna. Gyakori viszont, hogy a legtöbb kutató (gyakran vagy mindig) a Google-lal kezdi keresését, ami nem jelenti azt, hogy a Google-nak abszolút monopóliuma volna a keresésre, és hogy a kutatók már nem használnának más helyeket az információ fellelésére. Ezek mögött az eszközök mögött, a használtság tekintetében alig maradnak el az elektronikus folyóiratok portáljai, és szorosan

követik őket a bibliográfiai adatbázisok, továbbá – nagyon is meglepő módon – az OPAC-ok. A felmérésünkben megkérdezett kutatók közel fele gyakran vagy mindig valamelyik OPAC-ban kezdi a keresést, ami kivételes eredmény. Megint csak meg kell jegyeznünk, hogy Szlovéniában központosított és egységes rendszerre van a kutatói bibliográfiáknak, amelyek a COBISS (Együttműködési Online Bibliográfiai Rendszer és Szolgáltatások) részei. A COBISS maga is központosított rendszer, amelynek tagja Szlovénia szinte minden könyvtára (nemcsak a felsőoktatási és a szakkönyvtárak, hanem a közkönyvtárak, sőt néhány iskolai könyvtár is.). Mindazonáltal nyilvánvalóvá vált, hogy a kutatók egyre inkább a korábban hagyományosnak számító könyvtári szolgáltatásokat kezdik elvezetni.

Következtetések

Vizsgálatunkkal betekintést nyertünk a szlovén kutatók információs viselkedésébe. Ez egyúttal kiindulópontot jelent ahhoz, hogy megvitassuk, milyen könyvtári és információs szolgáltatásokra van szüksége ennek a közösségének. Az elektronikus források egyre nagyobb mértékben növekvő használhatósága kihívást jelent a tudományos könyvtáraknak. Kutatásunk eredményei azt mutatják, hogy a felhasználók világosan az elektronikus források felé fordulnak és használják ezeket, ami intő jel a tudományos könyvtárak számára. Felhasználóik kiszolgálása érdekében, az átalakulóban lévő könyvtári terek és szolgáltatások kontextusában új technológiákat kell átvenniük. Elő kell mozdítaniuk a felhasználóképzést és az információs műveltséget, mivel az új technológiák kitérítették a könyvtárosoknak az egyetemi hallgatók információkeresési és információhasználati képzésében betöltött szerepét. Ez a szerep folyamatosan formálódik, ahogyan a technológiai környezet is változik.

A könyvtárosoknak ilyen módon nemcsak a nyomtatott hordozón található információk szakembereivé kellett válniuk, hanem a fel-

használók segítőivé is. Kérdés azonban, hogy minden könyvtáros alkalmazkodott-e ezekhez a fejleményekhez. A különböző felsőoktatási és szakkönyvtárak kölcsönzési és tájékoztatási statisztikáira alapozva megszületett egy egyszerű tanács: „*Kövessd a felhasználót!*”¹⁴ Egy nemrégiben közölt saját kutatásunk is azt mutatja, hogy a könyvtárak nem ismerik a felhasználói közösségüket, továbbá nem sikerül az eddiginél szisztematikusabb módon követni ezek igényeit és viselkedésüket sem.¹⁵ Ugyanakkor az a tény, hogy a felhasználók távol maradnak a könyvtártól (vagy mondjuk úgy, hogy a könyvtár szemszögéből nézve fizikailag hiányoznak), nem jelenti azt, hogy ne lennének aktívak, továbbá távolról sem igaz, hogy ne használnák azokat a szolgáltatásaikat, amelyeket relevánsnak ítélnék meg. Ez intő jel a felsőoktatási és a szakkönyvtárak számára, amikor újragondolják tevékenységüket.

Irodalom

1. BORGMAN, C.L.: Scholarship in the digital age. Blurring the boundaries between the sciences and the humanities (Keynote Talk). Digital Humanities Conference. College Park, MD, 2009. <http://works.bepress.com/borgman/216> (2012. november 25.)
MARON, N. – SMITH, K.K.: Current models of digital scholarly communication. Results of an investigation conducted by Ithaka Strategic Services for the Association of Research Libraries. 2008 <http://www.arl.org/bm~doc/current-models-report.pdf> (2012. november 25.)
MUENCH, V.: Open Access shaking the basics of academic publishing = Online, vol. 35. 2011. no. 4. p. 18–21.
VELETSIANOS, G. – KIMMONS, R.: Networked participatory scholarship. Emergent techno-cultural pressures toward open and digital scholarship in online networks = *Computers & Education*, vol. 58. 2012. no. 2. p. 766–74.
2. Information behaviour of the researcher of the future. Executive summary, 2008. www.jisc.ac.uk/media/documents/programmes/reppres/gg_final_keynote_11012008.pdf (2012. november 25.)
PALMER, C. L. – TEFFEAU, L. C. – PIRMANN, C. M.: Scholarly information practices in the online environment.

- Themes from the literature and implications for library service development. 2009 www.oclc.org/research/publications/library/2009/2009-02.pdf (2012. november 25.)
- ROWLANDS, I. – FIELDHOUSE, M.: Information behaviour of the researcher of the future, Work Package I: Trends in scholarly information behaviour. 2007. www.jisc.ac.uk/media/documents/programmes/reppres/ggworkpackagei.pdf (2012. november 25.)
3. VILAR, P. – ŽUMER, M.: Information searching behaviour of young Slovenian researchers. Program: electronic library and information systems. vol. 45. 2011. no. 3. p. 279–293.
 4. BATES, M.J.: **The design of browsing and berrypicking techniques for the online search interface** = Online Review, vol. 13. 1989. no. 5. p. 407–424.

BATES, M.J.: What is browsing—really? A model drawing from behavioural science research = Information Research, vol. 12. 2007. no. 4. <http://InformationR.net/ir/12-4/paper330.html> (2012. november 25.)
 5. WILLIAMS, P. – ROWLANDS, I.: Information behaviour of the researcher of the future. Work Package II: The literature on young people and their information behaviour, 2007. www.jisc.ac.uk/media/documents/programmes/reppres/ggworkpackageii.pdf (2012. november 25.)
 6. PALMER – TEFFEAU – PIRMANN i. m.
 7. HAGLUND, L. – OLSSON, P.: The impact on university libraries of changes in information behavior among academic researchers. A multiple case study = The Journal of Academic Librarianship, vol. 34. 2008. no. 1. p. 52–59.
 8. PEČLIN, S. – JUŽNIČ, P.: Research in the fields of medicine in Slovenia – research potentials, funding and publications. Zdravstveni vestnik, 2012. [in press].
 9. ROWLANDS – FIELDHOUSE i. m.
 10. Researchers of tomorrow: A three year (BL/JISC) study tracking the research behaviour of ‚Generation Y‘ doctoral students: Second Annual Report 2010-2011. 2011. <http://www.efc.co.uk/projects/rot/Researchers%20of%20Tomorrow%20Year%202%20report%20final%20110510.pdf> (2012. november 25.)

MORAN, M. – SEAMAN, J. – TINTI-KANE, H.: Teaching, learning, and sharing: How today’s higher education faculty use social media for work and for play. 2011, <http://www.pearsonlearningsolutions.com/blog/2011/05/09/teaching-learning-and-sharing-how-todays-higher-education-faculty-use-social-media/> (2012. november 25.)
 11. JUŽNIČ, P.: Using a decision grid process to evaluate library collections and e-journals = New Library World, vol. 110. 2009. no. 7–8. p. 341–356.
 12. HAGLUND – OLSSON i. m.
 13. HAINES, L. L. – LIGHT, J. – O’MALLEY, D. – DELWICHE, F.: Information-seeking behavior of basic science researchers: implications for library services = Journal of the Medical Libraries Association, vol. 98. 2010. no. 1. p.73–81.
 14. MARTELL, Ch.: The absent user. Physical use of academic library collections and services continues to decline 1995–2006 = Journal of Academic Librarianship, vol. 34. 2008. no. 5. p.400–407.
 15. VILAR, P. – BARTOL, T. – PISANSKI, J.– JUŽNIČ, P.: Are librarians familiar with information seeking behaviour of teachers and researchers in their respective institutions? = In: Libraries in the Digital Age, Zadar, 2012. <http://ozk.unizd.hr/proceedings/index.php/lida2012/article/view/51> (2012. november 25.)

Hol tanuljanak az egyetemisták? – az Eduline könyvtári körképe

Az Eduline 2013. augusztus 30-i tájékoztatásában néhány budapesti nagykönyvtárról (FSZEK, OSZK, KSH Könyvtára, CEU könyvtára) ad hasznos gyorsinformációt, kedvcsinálót, fényképes útmutatást a diákok számára e könyvtárak használathoz (pl. hol, mennyit kell fizetni a beiratkozásért, mennyibe kerül a kölcsönzés, fénymásolás, milyen dokumentumok használhatók, kölcsönözhetőek stb.)

Forrás:

http://eduline.hu/felsooktatas/2013/8/30/Hol_tanulnak_az_egyetemistak_Budapesti_kony_WXIW9C

A múzeumi tárgy mint dokumentum

LATHAM, Kiersten F.

Kiersten F. Latham „Museum object as document: Using Buckland's information concepts to understand museum experiences” című tanulmányát (Journal of Documentation, vol. 68. 2012. no. 1. p. 45–71.) Koltay Tibor tömörítette.¹

Michael Buckland éles elméjű információ-tipológiája jól használható arra, hogy átfogóan tudjuk értelmezni azt, ami minden kulturális intézményben közös, a múzeumi tárgyat.

Az információ több mint a szöveg: olyan, mint valami autóstérkép, amely a külső dolgoktól a belső tapasztalásig (és vissza) vezető utat mutatja meg. Ebben az értelemben a múzeumok is az információs világ szereplői. Ez a távlat pedig egyaránt hasznos lehet úgy a muzeológia, mint a könyvtár- és információtudomány (röviden könyvtártudomány) számára.

Buckland az információ három formáját határozza meg:

- Az információ mint folyamat: az informálás aktusa;
- Az információ mint tudás: mindaz a meg nem fogható, személyes, szubjektív és fogalmi, amit az informálás (informálódás) folyamata során felfogunk;
- Az információ mint dolog: tárgyak, amelyek informatívak lehetnek, kézzelfogható; valami,

amit ki tudunk fejezni, le tudunk írni, tudunk tükrözni (reprezentációk formájában) vagy fizikai úton-módon képviselve van (mint jel).² A cél az, hogy a felhasználók információhoz jussanak (információ mint folyamat) és hogy tudásátadás történjen (információ mint tudás). Az eszközök, amelyek ehhez adva vannak és mindaz, amit kezelünk, működtetünk, tárolunk és visszakeresünk, az fizikai információ (információ mint dolog), amely lehet adat, szöveg, állhat dokumentumokból, tárgyakból és eseményekből.

A tárgyiasult információ (dokumentum) ilyen értelmezését sokan félreértik, ezért túlságosan szó szerint veszik, anélkül, hogy figyelemmel lennének kontextusaira. Buckland ugyanis nem azt állítja, hogy minden információ „dolog”, hanem azt, hogy a könyvtártudomány igen gyakran a tudás reprezentációival kell, hogy foglalkozzon. A könyvtárak viszont könyvekkel, a számítógépes információs rendszerek fizikai bitekben és bájtokban megjelenő adatokkal dolgoznak, a múze-

umok pedig közvetlenül tárgyakat kezelnek. Ahogy az információ, úgy az információs rendszerek is különböző „alfajokra” bomlanak. Lehetnek menedzsment-rendszerek, nyilvántartó rendszerek, levéltári és múzeumi rendszerek. Ezek mindegyike mélyen beágyazódott a maga társadalmi és technikai kontextusába. Az információ, akár folyamatként, akár tárgyként kezeljük, helyzetfüggő. Hogy valamit informatívnak tekintünk-e, az a körülményektől és szubjektív ítéletek együttesétől függ. Ez igen fontos a múzeumi élmény szempontjából, mivel a múzeumi tárgyak kiválasztása egy kis csoport döntése. Másképpen szólva, kevés számú egyén választása, amely értékeken, megőrzési szempontokon és végső soron azon alapul, hogy ezek az egyének mit tekintenek informatív tárgyakként. Ráadásul az, hogy mit tekintünk információnak, bizonyos fokig konszenzuson alapuló döntés is, és az általános megegyezés maga is dinamikus, térben és időben változik. Amit *ma* és *itt* informatívnek tekintünk, az más, mint ahogyan korábban döntöttünk róla *akkor* és *ott*. Az egyetértés ráadásul lehet erős vagy gyenge.

Az információ adott időpontban lehet informatív. Ha az információ mint dolog nemcsak dokumentumokat jelent, hanem lehet bármilyen szervezett bizonyíték, akkor azt is látnunk kell, hogy a bizonyítékok felhasználása csak tökéletesen jelezhető előre. Az *információ* szót ilyen módon általában (és érthető módon) olyan tárgyak sokaságának jelölésére használjuk, amelyeknek velejárója, hogy nagy valószínűséggel hasznosan informatívak lehetnek a jövőben.

Ez az időbeli és szituációs kiválasztás az, amit a muzeológusok elvégeznek, amikor egy-egy tárgyat felvesznek a gyűjteménybe; vagy úgy döntenek, hogy kiállítják, kölcsönadják, esetleg eladják. Az információk lehetséges köre már redukálva van, amikor végül is a felhasználóhoz jut, befolyásolva ezzel, hogy mire terjedhetett volna ki múzeumi élményük.

Az információ szolgáltatásának és használatának folyamatai a következők:

- tudakozódás,
- információfeldolgozás,
- az információ észlelése és befogadása: a meg-

- figyelés, a kommunikáció és a visszakeresés;
- informálttá válás,
- az információs szolgáltatások iránti igény,
- információs szolgáltatások nyújtása.

A múzeumi tárgyak és a látogatói tapasztalat megértése szempontjából különösen fontos az információ észlelése és befogadása, valamint az informálttá válás.

Nem minden információ szándékolt kommunikáció eredménye, viszont minden információt megfigyelés útján észlelünk, és a szándékolt kommunikáció, valamint az információ-visszakeresés a megfigyelés speciális esetei. Az utóbbi szinte a kommunikáció fonákja, amennyiben az összegyűjtött és tárolt információból válogatunk abból a célból, hogy megfigyeljük azt.

Az informálttá válás különbséget tesz a visszakeresés és a használat között. Informálttá válni azt jelenti, hogy olyan állapotba kerülünk, amikor tudunk valamit, továbbá változás következik be abban, amit tudunk.

Tudásunk gondolatok vagy bizonyítékok valamely kombinációjának hatására változik meg. A tudat működése pedig meggyőződések kialakulásához vezethet. E három tényezőnek és a közöttük kialakuló viszonyoknak kritikus szerepe van annak megváltozásában, hogy mit tudunk.

Mivel az informálttá válás kimenetele a visszakeresést végző személyen múlik, azoknak, akik az információ-visszakereső rendszerekkel foglalkoznak, állandóan tudniuk kellene, hogy mi hasznos az embereknek.

Ha az információt mint tárgyat tekintjük, az egy adott idő terméke, Mivel az információnak a visszakereső rendszerekbe kerülésének folyamata időbe telik, ezeknek a rendszereknek a használatata automatikusan „történeti múlttá” válik.

A *dokumentum* szó a ’tanítani’, vagy ’informálni’ jelentésű latin *docere* szóból eredeztethető. Jelentésére számos további réteg rakódott az idők folyamán, főként a nyomtatott, szöveges anyagok kapcsán. Buckland meghatározása szerint a dokumentum bármely, jelentést magában foglaló tárgy, a dokumentáció pedig egyaránt magában foglalja a dokumentálás folyamatát és eredményét.

Buckland munkásságára nagy hatással volt a dokumentáció két jeles európai képviselője, *Paul Otlet* és *Suzanne Briet*. Ők dokumentum alatt bármely fizikai információforrást értettek, tehát nem kötötték a fogalmat egy meghatározott szöveghordozóhoz. Briet alapvetően nem a szöveggel, hanem a bizonyítékok kérdésével foglalkozott. Nevezetes példája az antilopé. A vadon élő, a szavannán, természetes környezetben futkározó antilop nem dokumentum. A fogságba ejtett állat, ha az állatkertbe kerül abból a célból, hogy tanulmányozzák, már (kezdeti, elsődleges) dokumentum, mivel fizikai bizonyítékká vált. Az ezzel az antiloppal kapcsolatos anyagok, például fényképek, írásos feljegyzések, hangfelvételek is dokumentumok, de már másodlagos természetűek.

Buckland szerint a múzeumok olyan információs rendszerek, amelyek informatív anyagai mesterséges vagy természetes tárgyak, a muzeológusok pedig informatív tárgyakat választanak ki, gyűjtenek, rendeznek el, írnak le, keresnek vissza, állítanak ki és interpretálnak annak érdekében, hogy a tudás növekedjen és terjedjen.

Azok a tárgyak, amelyeket nem őriznek meg vagy nem állítanak ki, potenciálisan elvesznek. A múzeumi rendszernek fontos szerepe van abban, hogy felhasználóknak potenciális információt szolgáltatson. Egyúttal számos lehetséges választást el is vesz tőlük.

Ahogy a könyv vagy a kézirat fizikai tárgyak, amelyek potenciálisan informálni tudnak, a múzeumi tárgyak is potenciálisan informatívak.

A dokumentumnak a következő ismérvei vannak:

- anyagi természetű,
- tükröződik benne a szándékoltóság,
- bizonyítékként kezelhetjük,
- fel tudjuk dolgozni,
- dokumentumként érzékeljük.

Amikor egy látszólag hétköznapi tárgy bekerül egy múzeum gyűjteményébe, megváltozik, tehát múzeumi tárgy lesz belőle, amelynek jelentése térben és időben is változik, és – ahogyan az információ-visszakereső rendszerekbe bekerülő dokumentumok is – már a történeti múlt részévé válik.

A végleges kapcsolatot a dokumentumként kezelt múzeumi tárgyakat és az információszerzés körébe tartozó tárgyak között, *Louise Rosenblatt* tranzakcionális modelljének felhasználásával teremthetjük meg. Ő különbséget tesz az információszerző és az esztétikai célú olvasás között. Az olvasó ugyanis céljai és beállítottsága függvényében másképp közelít a szöveghez.³ Az információszerző olvasás célja valamilyen hasznosítható információ megszerzése. Az esztétikai célú olvasás nemcsak magának a szövegnek az olvasása, hanem élményszerzés. Az olvasás azonban nem mindig korlátozódik az egyikre vagy a másikra.

Ez a modell alkalmas arra is, hogy segítségével megértsük a múzeumlátogatás élményét. A „szöveg” itt a kiállítási tárgy, az olvasó a múzeumlátogató, a „poézis” hordozója az esztétikai élmény. Ebben a modellben a tárgy egy dolog, amelynek az alkotórészei maguk is rendelkeznek múlttal. Egy „szerző”, azaz a kiállítás rendezői csapata helyezi el kontextuális környezetbe. Aztán jön az olvasó, mint a társadalom kulturális polgára, és hozza magával a maga „élmény-mátrixát”. A látogató aktív összetevője, aktív olvasója a rendszernek. Abban a pillanatban, amikor mindez együtt van, erőteljes élmény jön létre. Lehetséges azonban, hogy a látogató inkább azt választja, hogy informálódik, vagy valamilyen köztes élményben lesz része.

Jegyzetek

1. A könyvtár – levéltár – múzeum hármasszerepének tárgyalása viszonylag ritkán fordul elő a hazai könyvtári szakirodalomban, pedig mindhárom terület számára tanulságokkal járna, ha foglalkoznánk vele, még akkor is, ha ez az írás csupán a könyvtárakat és a múzeumokat érinti. (A Szerk.)
2. Ebben a viszonylagosan terjedelmes írásban nagyszámú hivatkozást találunk, mindenekeelőtt azért, mert a szerző Buckland számos írását felhasználta cikkében. Ezek az eredeti cikkben megtalálhatók.
<http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?issn=0022-0418&volume=68&issue=1&articleid=17010682>
3. GERARDINO, C. R.: Gondolatok a tantárgyközi olvasásról és a tankönyvválasztásról. Az olvasás össztantárgyi feladat. Szombathely: Savaria University Press, 2011, 39–40. p.

A norvég és a román felsőoktatási könyvtárak vezetőinek attitűdjei és vezetési magatartása

REPANOVICI, Angela – LANDØY, Ane

Angela Repanovici (Transilvania Egyetem, Brassó, Románia) és Ane Landøy (Bergeni Egyetem Könyvtára, Norvégia) 2012 szeptemberében előadást tartott az ankarai Hacettepe Egyetemen rendezett 3rd International symposium on information management in changing world című konferencián. Az előadás lapunk számára kibővített és átdolgozott „Attitudes and managerial behaviour of Norwegian and Romanian academic library leaders” című változatát Koltay Tibor fordításában olvashatják.

Az egyetemi könyvtár küldetése az, hogy támogassa anyaintézménye tevékenységeit. Ez kiterjed az oktatásra, kutatásra, valamint arra, hogy ezek eredményeit a szélesebb tudományos és nem-tudományos környezetben terjesszük.

A könyvtárosság és különösen a felsőoktatási könyvtárak jövőjével kapcsolatos fejtegetések fontos jellemzője, hogy milyen mértékben képesek ezek a könyvtárak önállóan stratégiai döntéseket hozni a jövőjükéről. Ezekben a könyvtárak érzékelhetik ugyanis a legintenzívebben az e-tudomány és az információmenedzsment számos problémáját. Kérdés, hogy önmagukban (munkatársaik bevonásával) képesek-e dönteni, vagy fenntartó intézményeik hozzák-e meg a döntéseket helyettük.¹

Annak érdekében, hogy a könyvtárak képesek legyenek az önálló stratégiai döntéshozatalra, hogy ismereteik legyenek a jövőbeni lehetőségekről, a nemzetközi trendekről és arról, hogy helyi környezetükben miként élhetnek az új lehetőségekkel, ha egy-egy új trend jelenik meg. Azzal is tisztában kell lenniük, hogy milyen tevékenységekkel hagyjanak fel, továbbá mikor keressenek stratégiai szövetségeseket intézményükön belül és azon kívül.

Manapság ez a környezet olyan gyorsan változik, hogy (Paula Kaufman, az Illinois Egyetem könyvtárosának szavaival élve) „úgy tűnik, mintha a felsőoktatást egy gyorsan mozgó szökőár ragadta volna magával. Ez a szökőár akadályokkal és lehetőségekkel van tele, ráadásul a

csapásai olyan erősek és gyorsak, hogy gyakran nehéz biztonságos területre érni, ahol lehetőségünk nyílna arra, hogy elgondolkozzunk azon, hogy amit ez a vihar ötletek és fogalmak kavargó forgatagával hoz, mit jelenthet majd a jövőben.”²

Írásunk két, a felsőoktatási könyvtárak körében végzett felmérés eredményeit mutatja be. Ezek közül az egyik Norvégiában készült 2011 őszén.³ Harmincöt egyetemi és főiskolai könyvtárba küldtünk ki kérdőíveket, és 78 választ kaptunk. Mivel a norvég egyetemi és főiskolai könyvtárakban dolgozó könyvtárosok száma 145⁴, a válaszolók aránya több mint 50% volt. A demográfiai adatokon kívül – kor, nem, a könyvtár típusa és mérete, mióta dolgozik az adott vezető az adott könyvtárban – megvizsgáltuk, hogy miként zajlik a döntéshozatal, ki dönt és mi vagy ki befolyásolja ebben. Foglalkoztunk a vezetés természetével és azzal is, hogy milyen formális és más feltételei voltak az adott állás elnyerésének.

A másik felmérés Romániában zajlott. A megkérdezettek egy 2012 tavaszán alakult konzorcium vezetői voltak. A konzorcium tagjai államilag finanszírozott egyetemek könyvtáraiból kerültek ki. A háttérkérdések mellett a vezetéssel kapcsolatos attitűdökre és a vezetéssel kapcsolatos gondolatokra kérdeztünk rá. Huszonöt könyvtárigazgatónak küldtük ki a felmérést és 11 választ kaptunk, így a válaszadási arány 44% lett. Mivel a válaszok száma viszonylag alacsony volt és a kérdőív a norvég felméréshez képes kevesebb válaszlehetőséget tartalmazott, a romániai adatokat narratív formában vagy koncentráltabb táblázatokban mutatjuk be.

A vezetés a könyvtárakban

Különösen a norvégiai felmérésre igaz, hogy annak modellje közel áll azokhoz a hasonló felmérésekhez, amelyeket dán és brit könyvtárvezetők körében végeztek.⁵ A dán vizsgálatok a Dán Könyvtárosok Szövetségével szoros együttműködésben készültek. Céljuk az volt, hogy a

könyvtári vezetés kérdéseit longitudinálisan, tárják fel. Ezek a felmérések nem a nemzetközi összevetés céljaira készültek. Ha azonban áttekintjük őket, lenyűgöző képet nyújtanak arról, hogy miként változott a könyvtári vezetés fókusza. Amíg korábban a könyvtárak belső működésére koncentráltak a vezetők, most sokkal nagyobb mértékben tartják szem előtt az őket körülvevő környezetet.⁶ Landøy és Repanovici 2012-es kutatásukban a norvég könyvtári vezetők körében még hangsúlyosabbnak találták ezt az elmozdulást.⁷

A változó környezet gondot okoz minden típusú könyvtár vezetőjének, ráadásul minden könyvtár bizonyos fokig ugyanannak a nyomásnak van kitéve, amelyet a felhasználói elvárások és a gyors ütemben változó technológia – mindenképp az internet és az elektronikus információforrások – okoznak. A felsőoktatás és a tudomány könyvtárai azonban további nyomás alatt vannak annak következtében, hogy a kutatóknak a lehető legjobb és a legfrissebb információforrásokra van szükségük, miközben azoknak a felsőoktatási könyvtáraknak, amelyek nem tudják azt nyújtani, amit az egyetemek hallgatói, kutatói és oktatói igényelnek, hirtelen a költségvetésük csökkenésének vagy megszűnésük fenyegetésével kell szembenézniük. Számos felsőoktatási könyvtár súlyos pénzügyi problémákat él meg a globális gazdasági válságok miatt, ezért keresik azokat az utakat, amelyek segítségével hatékonyabban tudják megvalósítani jövőképeket és küldetésüket. Ez magába fogja foglalni azt, hogy – élve az új technológiai lehetőségekkel – új szolgáltatásokat alakítanak ki, és felhasználók körében mint hasznos változtatásokat népszerűsítik azokat.⁸

Skandináviában a legtöbb könyvtári kutatás a közkönyvtárakkal és azok társadalmi szerepével kapcsolatos, míg a felsőoktatási könyvtárak ritkán tárgyai a vizsgálatoknak. A vezetés mint könyvtári probléma szintén a kevésbé vizsgált témák közé tartozik. Mindazonáltal találkozunk újabb keletű vizsgálatokkal, amelyek középpontjában a felsőoktatási könyvtárak állnak, és globális szinten is megnőtt az érdeklődés a

vezetés különböző kérdései iránt úgy a könyvtártudományban, mint a közszféra kutatásában, valamint az üzleti és szervezeti kutatások területén.⁹

Eredmények

Végzettség

Az 1. táblázat a norvég felsőoktatási vezetők végzettségét mutatja. Több mint kétharmaduk könyvtárosi végzettséggel rendelkezik, amelyet 2–3 éves tanulással Norvégiában, Dániában vagy Nagy-Britanniában szereztek. Egy jelentős létszámú csoportjuk más szak mellett (minor szakként) szerezte könyvtárosi végzettségét. A könyvtártudományi mesterszakot végzetek csoportja kicsi, ami nem meglepetés, mivel a mesterprogram az Oslói Főiskolán (Oslo University College), ahol a norvég könyvtárosok többségét képzik, viszonylag új.

A norvég közkönyvtári törvény előírja, hogy a könyvtárigazgatók vagy felsővezetők rendelkezzenek könyvtártudományi képzést nyújtó intézményben szerzett könyvtárosi végzettséggel. Ilyen előírás nincsen a felsőoktatási könyvtárak vezetőire vonatkozóan, és az álláshirdetésekből is csak ritkán fordul elő a könyvtártudományi mesterszak követelménye. Van viszont számos vezető, akinek vezetéstudományi végzettsége vagy más mesterszakon szerzett diplomája van.

	Fő	%
Könyvtáros	53	67,9
Könyvtártudományi rész-végzettség	13	16,7
Könyvtártudományi mesterszak	3	3,8
Vezetéstudományi végzettség	9	11,5
Más mesterszak	17	21,8
Egyéb	4	5,1

A romániai kép némileg eltér ettől. Három fő (27,3%) rendelkezik könyvtárosi végzettséggel, azonban egyik sem könyvtártudományi mesterszak. A többi vezető 27,3%-a más mesterszakos diplomával, 45,5%-a pedig doktori (PhD) fokozattal rendelkezik (ismét csak nem könyvtárszakon). Romániában az egyetemi könyvtárigazgatóknak az oktatók köréből kell kikerülnie. Valószínűleg ez az oka annak, hogy közülük csak keveseknek van könyvtártudományi végzettsége. A román könyvtárosképző intézmények 1990 után jöttek létre, különböző egyetemeken működő hat tanszékkal. A felmérésre azonban olyan könyvtárigazgatók válaszoltak, akik ezek előtt a változások előtt kezdték meg a működésüket. Romániában a könyvtárigazgatók egyébként egész pályafutásuk alatt posztjukon maradhatnak.

Vezetői kötelezettségek

Az eredmények azt mutatják, hogy a norvég válaszadók 92%-ának (69 főnek) van működtetési kötelezettsége, míg 80% (60 fő) felelős a munkatársakért és 88% (66 fő) felel a gazdasági kérdésekért. Azoknak a munkatársaknak az átlagos száma, akikért a válaszadók felelősek, 11 volt. A munkatársakkal kapcsolatos feladatkörökbe tartozik a beosztottak egyéni követése és értékelése, a humán erőforrásokkal való gazdálkodás, a személyzeti irányelvek kialakítása, munkaerőtoborzás stb., míg a működtetési feladatok magukba foglalják a facilitációt, a koordinációt, és a könyvtári minőségmenedzsmentet.

Norvégiában tehát kisebb könyvtárakat látunk, amelyeknek több részlege és osztálya van, és a vezetők korlátozott számú munkatársért felelősek. Ugyanakkor azt találtuk, hogy a könyvtárvezetői munkakörökben való foglalkoztatás időtartama 12,5 év, míg az átlagos szakmai gyakorlat 22 év. A vezetőket tehát viszonylag tapasztalt szakembereknek tekinthetjük, akik

1. táblázat

A norvég felsőoktatási könyvtári vezetők végzettsége (N=78)

mielőtt könyvtárigazgatók lettek, már a könyvtárban dolgoztak, és a válaszadás időpontjában már ezt a posztot töltötték be. Úgy tűnik, hogy felsőoktatási könyvtári vezetői munkakörben a munkáltatók szívesen alkalmaznak tapasztalt könyvtárosokat. Ezt mutatja a munkában és a vezetői beosztásban eltöltött idő átlagai közötti különbség.

A román felsőoktatási könyvtárak vezetőinek szintén működtetési, személyzeti és gazdálkodási feladatai vannak. A koordinációért felel 90,9% (10 fő), míg 81,8% (9 fő) a minőségmenedzsmentért, 63,6% (7 fő) a facilitációért. Ami a munkatársakkal kapcsolatos feladatokat illeti, 90,9% (10 fő) végzi az egyéni követést és a munkatársak értékelését, 81,8% (9 fő) felelős a humán erőforrásért, 63,6% (7 fő) a személyzeti irányelvekért, valamint 63,6% (7 fő) a munkaerő toborzásáért. Gazdálkodási feladata van 72,7%-nak (8 főnek). A vezetői munkában eltöltött átlagos idő a román felsőoktatási könyvtárakban 15 év. A számok 5 hónap és 29 év között mo-

zognak. A norvég helyzettel szemben a legtöbb könyvtári vezető munkaviszonyának kezdete óta, könyvtárigazgatóként állt alkalmazásban. Romániában valaki a nélkül lehet könyvtári vezető, hogy az adott könyvtárban tapasztalatokat szerzett volna, és maradhat ebben a pozícióban egész pályafutása során. A legtöbb válaszadó több mint tíz éve ült székében, és életkora a felmérés idején negyven év felett volt.

A vezetés – a döntéshozatal

A fenti háttérváltozók alapján kirajzolódik a norvég felsőoktatási könyvtári vezetők portréja, akik mint tapasztalt könyvtárosok és vezetők szilárd alapokkal, továbbá közepesen hosszú idő alatt megszerzett képesítéssel rendelkeznek. Azt is vizsgáltuk, hogy miként befolyásolja ez a döntésekkel kapcsolatos gondolkodásukat, ezért megkérdeztük tőlük, hogy mi a véleményük néhány, a könyvtárakban hozott döntéssel kapcsolatos megállapításról.

	Egyetért: Norvégia		Egyetért: Románia	
	%	fő	%	Fő
A könyvtári vezetők hozzák a stratégiai döntéseket.	85,7	63	54,5	6
A stratégiai döntéseket a szervezetbe delegálják.	57,8	64	36,4	4
A munkatársak nagyban képesek a döntéseket befolyásolni.	77,7	63	-	-
A munkatársak egyetértés fontos.	80,6	62	72,7	8
A fenntartó stratégiai döntései	54,9	62	27,3	3
A könyvtár képes a fenntartó stratégiai döntéseit befolyásolni.	60,9	64	54,5	5

2. táblázat

A döntéshozatalra vonatkozó állításokkal kapcsolatos vélemények

Amit a norvég felmérésből látunk, az ellentmond a skandináv országok üzleti vezetőivel kapcsolatos kutatások eredményeinek. A felsőoktatási könyvtárak vezetői egyetértenek azzal, hogy szervezetükben fontos az egyetértés megéléte, azonban a stratégiai döntéseket a könyvtári vezetők hozzák meg, és csak kisebb részüket delegálják. A skandináv vezetési stílussal kapcsolatos kutatások tipikus példája a következő. 2004-ben a skandináv üzleti vezetőket vizsgálva Schramm-Nielsen, Lawrence és Sivesind azt találták, hogy vezetési stílusukat „az informális jelleg, az egyenlőség és az önuralom... [valamint] a megegyezésen és a részvételen alapuló, továbbá inkluzív megközelítés jellemzi, amikor a döntéshozatalról és a változások kivitelezéséről van szó.”¹⁰

A norvég felsőoktatási könyvtári vezetők válasza a stratégiai döntésekhez fűződő személetben némileg kevésbé inkluzív és a részvételt előtérbe helyező attitűdöt mutatnak. Pors 2007-es dániai felmérése hasonló eredményeket hozott. Az ő magyarázata az, hogy a könyvtáraknak azokhoz a döntésekhez kell ragaszkodniuk, amelyeket a felsőoktatási intézmények felső (rektori) szintjén hoznak meg. A dán és a norvég felsőoktatási könyvtárak számára nagyon kicsi a stratégiai döntésekhez rendelkezésre álló játéktér.

A felsőoktatási könyvtárakban az egyetértésnek nagy fontossága van a döntéshozatalban, úgy Dániában, mint Norvégiában.¹¹ Ugyanakkor láthatjuk, hogy a norvég felsőoktatási könyvtári vezetők többé-kevésbé vagy teljességgel egyetértenek abban, hogy a stratégiai döntéseket a könyvtár vezetői hozzák, megerősítve azt, hogy nem delegálás útján születnek meg a döntések. A romániai felmérés során a válaszadóknak az „Egyetértetek” „Nem értek egyet” választ kellett megjelölniük. A román felsőoktatási könyvtári

vezetők 72,7%-a állította, hogy a stratégiai döntések fontosak. 54,5% úgy látta, hogy a könyvtárnak van befolyása a stratégiai döntésekre, és hogy ezeket a döntéseket a könyvtár vezetőjének kell meghoznia. Körülbelül egyharmaduk értett azzal egyet, hogy „számos stratégiai döntés delegálás útján születik meg”. Ennél is kevesebben (27%-ban) értenek azzal egyet, hogy „a stratégiai döntéseket a fenntartó hozza”. A norvég és a román eredmények között hasonlóságokat és különbözőségeket egyaránt találunk. Jelentős különbséget találunk a két felmérés kitöltői között viszont abban, hogy az utóbbiak szignifikánsan alacsonyabb számban értenek egyet azzal, hogy a stratégiai döntéseket a könyvtári vezetők hozzák meg. Ugyanakkor úgy a norvég, mint a román vezetők között egyetértés van abban a tekintetben, hogy a stratégiai döntéseknek együtt kell járniuk az egyetértéssel.

A stratégiai vezetés nem csak döntéseket jelent. A 3. táblázat azt mutatja, hogy a vezetők milyen hatást tulajdonítanak a munkatársakhoz kötődő viszonyuk különböző vonatkozásainak. Láthatjuk, hogy a személyiséget és a kapcsolatokat tekintik a legfontosabbnak, továbbá, hogy a jutalmazás és a büntetés kevésbé lényeges a norvég vezetők számára. Ez egy olyan képet vetít elénk, amelyen a meggyőzés sokkal inkább a vezetés eszköze, mint a dominancia és az erőre való támaszkodás. Ez összhangban van azzal a képpel, amit a norvég könyvtári vezetőkről kaptunk, amikor azt láttuk, hogy – előbb beosztotként, majd vezetőként – eléggé kis könyvtárakban, viszonylag hosszú szakmai tapasztalattal dolgoznak. Az a tény, hogy a „közkatona” közül kerültek ki, befolyással van a munkatársaikhoz fűződő viszonyulásukra. Ez a jelenség jól ismert a könyvtári szféra más területeiről is.

	Fontos vagy nagyon fontos Norvégia (N=60) %	Fontos vagy nagyon fontos Románia (N=11) %
A ranglétrán elfoglalt helyem	66,7	27,3

A táblázat folytatódik ...

	Fontos vagy nagyon fontos Norvégia (N=60) %	Fontos vagy nagyon fontos Románia (N=11) %
Tudásom és értelmi képességeim	81,7	90,9
Lehetőségeim a büntetésre és a jutalmazásra	6,7	36,4
Lehetőségeim a források kezelésére	63,4	72,7
Személyiségem és emberi kapcsolataim	90,0	27,3

3. táblázat

A munkatársahoz való viszony különböző vonatkozásainak tulajdonított hatás

A román felsőoktatási könyvtárvezetők 90,9%-a egyetértett azzal, hogy fontosak az ismeretek és az értelmi képességek, míg 72,7% szerint a források menedzselése a fontos. Mindössze 36,4% tartotta fontosnak a büntetést és a jutalmazást. A legkisebb befolyást a ranglétrán elfoglalt helynek tulajdonították.

A román vezetők nagyobb mértékben támaszkodnak szakmai, tudományos ismereteikre és értelmi képességeikre, míg norvég kollégáik nagyobb befolyást tulajdonítanak a ranglétrán elfoglalt helyüknek. A norvég vezetők ezen kívül úgy látják, hogy személyiségük és a többi emberhez való viszonyulásuk fontosabb, így ebben eltérnek a román vezetőktől. Ezeket a különbségeket valószínűleg az okozza, hogy Romániában a könyvtárigazgatókat tudományos pályán dolgozó szakemberekként ismerik el egyetemeiken, ezért sokkal inkább októnak vagy kutónak tekintik magukat, mint vezetőkné. Ez abból is következik, hogy a román vezetők nagyobb számban rendelkeznek (más, nem-könyvtári területen megszerzett) PhD fokozattal.

Hasonló ugyanakkor mindkét csoportban a büntetésnek és jutalmazásnak tulajdonított kisebb befolyás. Annak is láttuk jelét, hogy a román könyvtárigazgatók vizsgált csoportja kisebb mértékben került ki az adott könyvtár dolgozói közül, tehát kívülről jött igazgatókkal van dolgunk. Érdeemes volna ezzel a jövőben foglalkoznunk, megvizsgálva azt, hogy mindez igaz-e minden romániai könyvtárvezetőre, továbbá, hogy milyen, a vezetők felfogásában és attitűdjeiben megnyilvánuló különbségek magyarázhatók ezzel.

A munkakör jellemzőivel kapcsolatos véleményeket a különböző megállapításokkal való egyetértés tekintetében a 4. táblázat mutatja. Látható belőle, hogy a norvég vezetők feladatai, felelősségi köre és felhatalmazásai elég világosan meg vannak fogalmazva, továbbá, hogy szinte soha sincs kétségük afelől, hogy egy adott feladat hová tartozik. Másrészt viszont közel felüknek nincsen írott munkaköri leírása, bár közvetlen felettesük egyértelműen meg van határozva.

	Egyetért: Norvégia %	Egyetért: Románia %
Világosan definiált céljaim vannak.	66,6	100,0
Beosztottjaim számára nyilvánvaló, hogy én vagyok a vezető.	90,0	45,5
Felelősségem és felhatalmazásaim világosan meg vannak határozva.	85,0	100,0

A táblázat folytatódik ...

A táblázat folytatása ...

	Egyetért: Norvégia %	Egyetért: Románia %
Írott munkaköri leírásom van.	51,6	72,2
Nincsenek kétségeim, hogy hová tartozik egy adott feladat.	71,6	63,6
Világosan meg van határozva, hogy ki a közvetlen felettesem.	68,3	63,6

4. táblázat

A munkakör jellemzőivel kapcsolatos vélemények

A helyzet némileg más a román könyvtárigazgatók tekintetében. Mindegyiküknek megvan a jól körülhatárolt feladatköre, felelősségi köre és felhatalmazásai. 72,7% rendelkezik írott munkaköri leírással, 63,6%-nak a közvetlen felettese is világosan definiálva van, továbbá nincs kétségük afelől, hogy egy adott feladat hová tartozik. Ezen kívül 45,5% biztos benne, hogy munkatársai számára magától értetődik, hogy ő a vezető.

Következtetések

Két olyan, eltérő felsőoktatási könyvtári rendszert elemeztünk, amelyek keretében az utóbbi években új és korszerű könyvtárak jöttek létre. A norvég rendszerről elmondható, hogy az információs és kommunikációs technológiák használata terén jobban előrehaladt. Első következtetésünk mégis az, hogy mindkét ország könyvtári vezetőinek ugyanazokkal a felhasználói igényekkel és az új generációk információs preferenciáival kell szembenéznie.

A két ismertetett felmérés képet adott azokról a vezetőkről, akik viszonylag kis könyvtárakban felelősek személyi állományukért és a költségvetésért, és bizonyos fókig a stratégiai döntésekért. Ezek a könyvtárak azonban egyértelműen részét képezik az őket fenntartó egyetemeknek és a főbb döntéseket a felső (szénatusi vagy annak megfelelő) szinten hozzák.

A norvég felsőoktatási könyvtárak vezetői inkább a könyvtárak munkatársai közül kerülnek ki, míg Romániában a könyvtáron kívülről kerül-

nek posztjukra. Az utóbbiakat sokkal gyakrabban az adott egyetem oktatójának vagy kutatójának tekintik. A vezetés és döntéshozatal területén megmutatkozó felfogás- és attitűdbeli hasonlóságok és különbségek egy része megmagyarázható azzal, hogy a vezetőket milyen háttérrel és miként toborozzák. Magától értetődik, hogy egy olyan vezető, aki az intézmény munkatársai közül kerül ki, másképpen áll a dolgokhoz, mint az, akit a könyvtáron kívülről hoznak. Ugyanakkor lehet, hogy beszélhetünk nemzeti vezetési stílusokról, amelyek befolyásolják, hogy miként tekintenek a vezetésre és hogyan cselekednek a vezetők. Ahhoz, hogy erről alaposabb képet kapjunk, további kutatásra és nagyobb számú válaszadóra lesz szükség.

Úgy Norvégiában, mint Romániában új, szakirányú mesterszakok vannak kifejlesztés alatt a könyvtártudomány és a vezetés területén, melyek célja, hogy olyan készségek elsajátítását biztosítsák, amilyenek a könyvtárat vezetőktől elvárhatók. Romániában a brassói Tansilvania Egyetemen egy új, interdiszciplináris, nemzetközi mesterszak létrehozása tettek javaslatot, amely a Kommunikációs és Szociológiai Kar, a Bölcsészettudományi Kar, valamint a Terméktervezési és Környezettudományi Kar együttműködésével 2013-ben indul. Elnevezése: *Az információmenedzsment és kommunikáció modern rendszerei*. Az Oslói Főiskolán pedig 2001 óta létezik a „szokásos” könyvtártudományi mesterszakot kiegészítő távoktatási vezetéstudományi mesterszak.

Ha a jövőről, az e-tudományról és a (felsőok-

tatási) könyvtárak mint fókuszpontok szerepéről gondolkodunk, figyelembe kell vennünk azt, hogy a stratégiai döntéseket gyakran felső szinten hozzák meg. A könyvtárak tehetnek javaslatokat, konzultálhatnak velük, a végső, stratégiai döntések azonban a szenátusokban születnek meg.

Jegyzetek

1. LANDØY, A. – REPANOVICI, A: What challenges are library leaders facing? In W-F. Riekert and I. Simon (Eds). Information in e-motion: BOBCATSSS 2012. Bad Honnef, Bock+Herchen Verlag, 2012, 213–218. p.
2. KAUFMAN, P.: "Let's get cozy: Evolving collaborations in the 21st Century" = Journal of Library Administration, vol. 52, 2012. no. 1, p. 53–69
3. A norvégiai felmérés Ane Landøy folyamatban lévő doktori (PhD) kutatásának része. A kész disszertációt a koppenhágai Dán Királyi Könyvtár- és Információtudományi Főiskolán fogja megvédeni. A kutatás 243 közkönyvtári és egyetemi könyvtári vezető tevékenységét méri fel. Ebben az írásban csak kutatásának néhány, az egyetemi könyvtárakban dolgozó könyvtárosokra vonatkozó eredményét mutatjuk be.
4. Statistics Norway. National Library Statistics, 2010. <http://www.ssb.no/ffbibl/tab-2011-07-05-01.html> (2012. december 14.)
5. JOHANSEN, C. G. – PORS, N. O.: Ledere og ledelse i danske biblioteker. Bibliotekarforbundets lederundersøgelse. Copenhagen: Bibliotekarforbundet, 2001.
PORS, N. O.: Management tools, organizational culture and leadership: an explorative study = Performance Measurement and Metrics, vol. 9. 2008. no. 2. p. 138–152.
PORS, N. O.: Ledere og ledelse i danske biblioteker. Bibliotekarforbundets lederundersøgelse. Copenhagen: Bibliotekarforbundet, 2007.
PORS, N. O., Dixon P & Robson H: The employment of quality measures in libraries: cultural differences, institutional imperatives and managerial profiles = Performance Measurements and Metrics, vol. 5. 2004. no. 1. p. 20–27.
6. PORS, N. O.: Ledere i. m.
7. LANDØY – REPANOVICI i. m.
8. NEAL, J.: Advancing from kumbaya to radical collaboration in the academic library. Paper presented at IFLA 2010. <http://conference.ifla.org/past/ifla76/131-neal-en.pdf> (2012. december 14.)
9. PORS, N. O.: Management tools i. m.
10. SCHRAMM-NIELSEN, J., LAWRENCE, P. – SIVERSIND, K.H.: Management in Scandinavia. Culture, Context and Change Cheltenham: Edward Elgar, 2004. 181. p.
11. PORS, N. O.: Ledere i. m.

Jövőre újabb könyvtárbusza lesz a pécsi Csorba Győző Könyvtárnak

Baranya megye első könyvtárbuszát 2010-ben adták át, mely korszerű, a fogyatékkal élők számára is használható speciális jármű volt, és a megye öt kistérségének 27 települését látja el olvasnivalóval. Egyszerre négyezer dokumentumot, főként könyvet és folyóiratot szállít, műholdas parabolaantennája és laptopjai pedig szélessávú internet-hozzáférést is biztosítanak a használóknak.

A második könyvtárbuszt a Széchenyi Tervben kapott 130 millió forintos támogatás segítségével tudják megvásárolni, és ezzel további 26 baranyai település lakói számára válik elérhetővé a pécsi Tudásközpont állománya. A bibliobusz hetente 4–5 alkalommal közlekedik és kéthetente másfél órát tölt olyan községekben, ahol nincsenek kiskönyvtárak. Az érintett települések mintegy 11 ezer lakója nélkülül férhet hozzá a Tudásközpont egymillió dokumentumához, hogy a megyeszékhelyre kellene utaznia, mert a megállóhelyekre – „házhoz” szállítják.

(Forrás: MTI, 2013. szept. 9.)

<http://www.bama.hu/baranya/kozelet/ujabb-konyvtarbusza-lesz-a-pecsi-csorba-gyozo-konyvtarnak-514997>), valamint ld. még a Katalist, 2013. szept. 3-i hírei között Szabolcsiné Orosz Hajnalka levelét)